

«8D02203 – Дінтану» мамандығы бойынша философия докторы (PhD) дәрежесіне іздену үшін ұсынылған Байжума Саметтің «әл-Фарабидің дін философиясындағы адам мәселесі» тақырыбындағы диссертациялық жұмысына ресми

РЕЦЕНЗЕНТТІҢ ЖАЗБАША ПІКІРІ

р/н №	Өлшемшарттар	Өлшемшарттарға сәйкестігі (жауап нұсқаларының бірін сызу)	Ресми рецензенттің ұстанымына негіздеме (ескертуді курсивпен көрсету)
1	Диссертация тақырыбының (бекіту күніне) ғылымның даму бағыттарына және/немесе мемлекеттік бағдарламаларға сәйкес болуы	1.1 Ғылымды дамытудың басым бағыттарына және/немесе мемлекеттік бағдарламаларға сәйкестігі: 1) диссертация мемлекет бюджетінен қаржыландырылатын жобаның немесе нысаналы бағдарламаның аясында орындалған (жобаның немесе бағдарламаның атауы мен нөмірін көрсету); 2) диссертация басқа мемлекеттік бағдарлама аясында орындалған (бағдарламаның атауын көрсету); 3) диссертация Қазақстан Республикасының Үкіметі жанындағы Жоғары ғылыми-техникалық комиссия бекіткен ғылым дамуының басым бағытына сәйкес (бағытын көрсету) келеді.	Қазақстан Республикасының Үкіметі жанындағы Жоғары ғылыми-техникалық комиссия бекіткен ғылым дамуының «Әлеуметтік, гуманитарлық ғылымдар және өнер» ғылым бағыты бойынша «Елдің зияткерлік әлеуеті» басым бағытына сәйкес (бағытын көрсету) келеді.
2	Ғылым үшін маңыздылығы	Жұмыс ғылымға елеулі үлесін <u>қосады</u> /қоспайды, ал оның маңыздылығы <u>ашылған</u> /ашылмаған.	Диссертациялық жұмыстың басты ғылыми жаңалығы мен артықшылығы әл-Фарабидің дін философиясын айқындауы екені сөзсіз. Бұрын әл-Фараби философиясындағы дін мәселесі негізінен этика аясында қарастырылған немесе тек дін ұғымы зерттелген. Әл-Фарабидің этикасы көп зерттелгендіктен, осыған байланысты дін философиясы мен ондағы адам мәселесі сипатталды.

3	Өзі жазу принципі	Өзі жазу деңгейі:	Диссертация мәтініне талдау жасау нәтижесінде автордың зерттеу барасындағы дербестік деңгейі жоғары деп бағаланады. Зерттеу теориялық және әдіснамалық негіздерін анықтаудан басталады, бұл тақырыпты терең түсінудің айғағы және диссертациялық зерттеудегі елеулі маңыздылығын көрсете алады. Диссертацияның әр тармағында зерттеушінің жеке ұстанымы байқалады. Диссертация тақырыбы бойынша әр мәселе толық, терең зерделенген.
		1) <u>жоғары</u> ;	
		2) орташа;	
		3) төмен;	
4	Ішкі бірлік принципі	4) өзі жазбаған.	
		4.1 Диссертация өзектілігінің негіздемесі:	Диссертация тақырыбы заманауи өзгерістер аясында өте өзекті. Біріншіден, цифрландыру заманында адамның философиялық мәселесі, оның жасанды интеллектті енгізу жағдайындағы зияткерлік мәні мен қызметі өзекті мәселе болып табылады. Екіншіден, әл-Фараби дінді рационалды негізінде түсіндірді, бұл зайырлылық тұрғысынан да өзекті.
		1) <u>негізделген</u> ;	
		2) ішінара негізделген;	
		3) негізделмеген.	Диссертацияның негізгі мазмұны зерттеу тақырыбын жеткілікті түрде ашып көрсетеді. әл-Фарабидің дін философиясында жеткілікті сипатталған адам болмысының, ақыл мен сенімнің, философ пен пайғамбарлықтың ара-қатынасы, кемел адам тұжырымдамасы, бақыт мәселесі айқын жеткілікті түрде көрсетілген.
		4.2 Диссертация мазмұны диссертация тақырыбын айқындайды:	
		1) <u>айқындайды</u> ;	
		2) ішінара айқындайды;	
		3) айқындамайды.	Диссертация тақырыбы жұмыстың құрылымындағы мақсаты мен міндеттеріне толық сәйкес келеді. Алға қойылған міндеттердің әрбіреуі қорғауға шығарылатын қағидаттарға сәйкес келеді. Зерттеу мақсаты орындалды деп айтқан жөн.
		4.3. Мақсаты мен міндеттері диссертация тақырыбына сәйкес келеді:	
		1) <u>сәйкес келеді</u> ;	
		2) ішінара сәйкес келеді;	
		3) сәйкес келмейді.	Диссертацияның құрылымдағы барлық бөлімдері бір-бірімен логикалық тұрғыда толық байланысқан.
		4.4. Диссертацияның барлық бөлімдері мен ережелері логикалық байланысқан:	
		1) <u>толық байланысқан</u> ;	

		1) <u>толық байланысқан</u> ;	Бірінші тарауда зерттеу нысанын білдіретін философиялық теориялық және әдіснамалық негіздері ашылып көрсетіледі. Кейінгі тарауларда зерттеу пәнінің аспектілері қарастырылады.
		2) ішінара байланысқан;	
		3) байланыс жоқ.	
		4.5 Автор ұсынған жаңа шешімдер (қағидаттар, әдістер) дәлелденіп, бұрыннан белгілі шешімдермен салыстырылып бағаланған:	
		1) сыни талдау бар;	
		2) <u>талдау ішінара жүргізілген</u> ;	
		3) талдау өз пікіріне емес, басқа авторлардың сілтемелеріне негізделген;	
		4) талдау жоқ.	
5	Ғылыми жаңашылдық принципі	5.1 Ғылыми нәтижелер мен ережелер жаңа ма?	Автор дін философиясы мен діни философияның теориялық және әдіснамалық негіздерін жүйелеп адам мәселесін айқындап зерттеген. Бұл ғылыми жаңалықтың негізі, барлық аталған мәселелер әл-Фарабидің дін философиясы арқылы қарастырылды. әл-Фараби философиясындағы дін мәселесін көтерген зерттеулершілердің ойларын салыстырып, қорытындыларын көрсетіп талдау жасағаны дұрыс болар еді.
		1) толығымен жаңа;	
		2) <u>ішінара жаңа (25-75% жаңа)</u> ;	
		3) жаңа емес (жаңасы 25%-дан кем).	
		5.2 Диссертацияның қорытындылары жаңа ма?	
		1) толығымен жаңа;	
		2) <u>ішінара жаңа (25-75% жаңа)</u> ;	
		3) жаңа емес (жаңасы 25%-дан кем).	
		5.3 Техникалық, технологиялық, экономикалық немесе басқару шешімдері жаңа және негізделген бе?	
		1) толығымен жаңа;	
		2) <u>ішінара жаңа (25-75% жаңа)</u> ;	
		3) жаңа емес (жаңасы 25%-дан кем).	

6	Негізгі қорытындылардың негізділігі	Барлық негізгі қорытындылар ғылыми тұрғыдан қарағанда ауқымды дәлелдемелерде негізделген /негізделмеген (qualitative research (куолитатив ресеч) және өнер және гуманитарлық ғылымдар бойынша даярлық бағыттары үшін).	Бірінші тарауда теориялық материал негізінде әл-Фарабидің дін философиясы ашылады. Автор деректерді талдау негізінде анықталған мәселелерді дін философиясының оптикасы, хронологиялық сабақтастық пен мәдениетаралық диалог арқылы қарастырады.
7	Қорғауға шығарылған негізгі ережелер	Әрбір ереже бойынша келесі сұрақтарға жеке жауап беру қажет: 7.1 Ереже дәлелденді ме? 1) дәлелденді; 2) шамамен дәлелденді; 3) шамамен дәлелденбеді; 4) дәлелденбеді; 5) бұл тұжырымда ереженің дәлелденгенін тексеру мүмкін емес. 7.2 Тривиалды ма? 1) ия; 2) жоқ; 3) бұл тұжырымда ереженің тривиалды екенін тексеру мүмкін емес. 7.3 Жаңа ма? 1) ия; 2) жоқ; 3) бұл тұжырымда ереженің жаңашылдығын тексеру мүмкін емес. 7.4 Қолдану деңгейі: 1) тар; 2) орташа; 3) кең	1. Дін философиясы адам мәселесін зерттеудің теориялық-әдіснамалық негізі сипатталды. 7.1 Ереже дәлелденді ме? 1) дәлелденді; 7.2 Тривиалды ма? 2) жоқ; 7.3 Жаңа ма? 1) ия; 7.4 Қолдану деңгейі: 3) кең; 7.5 Мақалада дәлелденген бе? 1) ия. 2. Әл-Фараби іліміндегі дін мен философияның арақатынасы ақиқатқа жетудің өзара сабақтас формалары ретінде талданды. 7.1 Ереже дәлелденді ме? 1) дәлелденді; 7.2 Тривиалды ма? 2) жоқ; 7.3 Жаңа ма? 1) ия; 7.4 Қолдану деңгейі: 3) кең; 7.5 Мақалада дәлелденген бе? 1) ия.

		4) бұл тұжырымда ереженің қолдану деңгейін тексеру мүмкін емес.	3. әл-Фарабидің дін философиясындағы Жаратушы мен жаратылыс туралы тұжырымдары сараланып, олардың ислам философиясындағы онтологиялық мен дүниетанымдық негіздері нақтыланды. 7.1 Ереже дәлелденді ме? 1) дәлелденді; 7.2 Тривиалды ма? 2) жоқ; 7.3 Жаңа ма? 1) ия; 7.4 Қолдану деңгейі: 3) кең 7.5 Мақалада дәлелденген бе? 1) ия. 4. Ислам фәлсафасындағы Алла – әлем – адам тұтастығы мәселесі әл-Фараби дүниетанымы негізінде талданды. 7.1 Ереже дәлелденді ме? 1) дәлелденді; 7.2 Тривиалды ма? 2) жоқ; 7.3 Жаңа ма? 1) ия; 7.4 Қолдану деңгейі: 3) кең 7.5 Мақалада дәлелденген бе? 1) ия. 5. әл-Фарабидің пайғамбарлық, рухани кемелдену және қайырымды адам туралы тұжырымдарының өзара байланысы анықталды. 7.1 Ереже дәлелденді ме? 1) дәлелденді; 7.2 Тривиалды ма? 2) жоқ;
		7.5 Мақалада дәлелденген бе?	
		1) ия;	
		2) жоқ	
		3) бұл тұжырымда мақаладағы ереженің дәлелденгенін тексеру мүмкін емес.	

			7.3 Жаңа ма? 1) ия; 7.4 Қолдану деңгейі: 3) кең 7.5 Мақалада дәлелденген бе? 1) ия. 6. әл-Фараби философиясындағы ақыл мен сенім арақатынасының мәні ашылып, оның исламдық рационалдық дәстүрдегі орны мен ақиқатқа жету жолы ретіндегі ерекшелігі айқындалды 7.1 Ереже дәлелденді ме? 1) дәлелденді; 7.2 Тривиалды ма? 2) жоқ; 7.3 Жаңа ма? 1) ия; 7.4 Қолдану деңгейі: 3) кең 7.5 Мақалада дәлелденген бе? 1) ия. 7. әл-Фарабидің дін философиясындағы «инсан әл-кәмил» концептісінің мазмұны жүйеленіп, адамның рухани және интеллектуалдық кемелденуінің философиялық негіздері дінтанулық білім тұрғысынан тұжырымдалды. 7.1 Ереже дәлелденді ме? 1) дәлелденді; 7.2 Тривиалды ма? 2) жоқ; 7.3 Жаңа ма? 1) жоқ; 7.4 Қолдану деңгейі: 3) кең 7.5 Мақалада дәлелденген бе?
--	--	--	--

			1) ия. 8. әл-Фарабидің «‘ақл» ілімі қазіргі технологиялық даму жағдайындағы жасанды интеллект мәселелерімен салыстырыла талданды. 7.1 Ереже дәлелденді ме? 1) дәлелденді; 7.2 Тривиалды ма? 2) жоқ; 7.3 Жаңа ма? 1) ия; 7.4 Қолдану деңгейі: 3) кең 7.5 Мақалада дәлелденген бе? 1) ия. 9. әл-Фарабидің бақытты адам туралы ілімі зерделеніп, оның заманауи өмір сапасы, қоғамдық әл-ауқат және бақыт индексі мәселелерімен сабақтастығы айқындалды. 7.1 Ереже дәлелденді ме? 1) дәлелденді; 7.2 Тривиалды ма? 2) жоқ; 7.3 Жаңа ма? 1) жоқ; 7.4 Қолдану деңгейі: 3) кең 7.5 Мақалада дәлелденген бе? 1) ия.
8	Дәйектілік қағидаты.	8.1 Әдіснаманы таңдау – негізделген немесе әдіснама нақты жазылған:	Диссертацияда зерттеу барысында қолданылатын әдістер жиынтығы ұсынылған.
	Дереккөздер мен ұсынылған ақпараттың дәйектілігі	1) <u>ия</u> ;	
		2) жоқ.	

		8.2 Диссертация жұмысының нәтижелері компьютерлік технологияларды қолдану арқылы ғылыми зерттеулердің қазіргі заманғы әдістері мен деректерді өңдеу және интерпретациялау әдістемелерін пайдалана отырып алынған:	Пәнаралық тәсіл арқылы тақарыптың кешенді талдау жүргізілді, философиялық мәтіндері терең талдаудан өтті. Диссертация авторы өз тәжірибесіне сүйене отырып зерттеу жүргізді.
		1) ия;	
		2) <u>жоқ</u> .	
		8.3 Теориялық қорытындылар, модельдер, анықталған өзара байланыстар және заңдылықтар эксперименттік зерттеулермен дәлелденген және расталған (педагогикалық ғылымдар бойынша даярлау бағыттары үшін нәтижелер педагогикалық эксперимент негізінде дәлелденеді):	Ғылыми зерттеу барысында анықталған барлық ғылыми-теориялық тұжырымдар негізделген және логикалық тұрғыдан дәлелденген. Автор әл-Фарабидің дін философиясы арқылы анықталған философиялық мәселелерді қарастыру оптикасын ұсынады. әл-Фарабидің ақыл-ойы туралы ілімін қазіргі жасанды интеллектке қатысты эксперимент жүргізу керек еді. Қазіргі бақыт индексі аясында заманауи тенденцияларды анықтау үшін сұхбат немесе сауалнама мәліметтерді қарастыруы орынды болушы еді.
		1) ия;	
		2) <u>жоқ</u> .	
		8.4 Маңызды мәлімдемелер нақты және сенімді ғылыми әдебиеттерге сілтемелермен <u>расталған</u> / ішінара расталған / расталмаған.	Маңызды мәлімдемелер өзекті ғылыми әдебиеттерге тиісті сілтемермен расталды. Әрбір дәлел тиісті ғылыми әдебиеттерге негізделген, тұжырымдар деректерді талдау негізінде айқындалған.
		8.5 Пайдаланылған әдебиеттер тізімі әдеби шолуға <u>жеткілікті</u> /жеткіліксіз.	
9	Практикалық құндылық қағидаты	9.1 Диссертацияның теориялық маңызы:	Автор әл-Фарабидің дін философиясын теориялық-әдіснамалық тұрғыдан негіздейді.
		1) <u>бар</u> ;	
		2) <u>жоқ</u> .	

		9.2 Диссертацияның практикалық маңызы бар және алынған нәтижелерді практикада қолдану мүмкіндігі жоғары:	Диссертациялық зерттеудің қорытындылары мен нәтижелері студенттерге курс құруда, дін мәселелері бойынша диалог алаңдарын ұйымдастыруда қолданылуы мүмкін.
		1) <u>ия</u> ;	
		2) жоқ.	Автор ұсынған тәжірибелік қолданудан басқа, рационалды негізінде дін дискурсының басталуын қосуға болады.
		9.3 Практикалық ұсыныстар жаңа ма?	
		1) толығымен жаңа;	
		2) <u>ішінара жаңа (25-75% жаңа)</u> ;	
10	Жазу және ресімдеу сапасы	3) жаңа емес (жаңасы 25%-дан кем).	Диссертация таза ғылыми стильде жазылған. Автор ғылыми терминологияны меңгерудің жоғары деңгейін, өз көзқарасын нақты тұжырымдауды, деректермен жұмыс істеу дағдыларын көрсетті. Диссертациялық ғылыми зерттеу деңгейі замануи талаптарға сәйкес келеді.
		Академиялық жазу сапасы:	
		1) <u>жоғары</u> ;	
		2) орташа;	
		3) орташадан төмен;	
11	Диссертацияға ескертулер	4) төмен.	Диссертациялық жұмысты жақсарту мақсатында келесідей ескертулер ұсынуға болады: 1. әл-Фараби философиясындағы дін мәселесін шетелдік және отандық фарабитану тұрғысынан салыстыру арқылы дискурсты көрсеткен жөн; 2. әл-Фарабидің ақыл жайындағы ілімін заманауи жасанды интеллектке қатысты қарастыруда әртүрлі платформаларда эксперимент жасаған жөн. 3. әл-Фарабидің бақыт ұғымын қазіргі стандарттарымен салыстыруда әртүрлі ұрпақ өкілдерімен сұхбаттасу немесе сауалнама жүргізген жөн. Алайда, аталған ескертулер мен ұсыныстар диссертациялық жұмыстың құндылығы мен маңыздылығын, алынған нәтижелер мен қорытындылардың ғылымилығы мен сенімділігін кемітпейді.

12	Докторант мақалаларының зерттеу тақырыбы бойынша ғылыми деңгейі (диссертация мақалалар сериясы нысанында қорғалған жағдайда ресми рецензенттер докторанттың зерттеу тақырыбы бойынша әр мақаласының ғылыми деңгейін зерделейді)		Зерттеу жұмысының басты ғылыми қорытындылары мен тұжырымдары отандық және шетелдік басылымдарда, халықаралық ғылыми-теориялық және ғылыми-практикалық конференциялар жинақтарында жарияланған, оның ішінде: Scopus базасына индекстелетін журналда 3 мақала; ҚР ҒЖБССБК тізбесінде журналдарда 6 мақала; Отандық және шетелдегі халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференция жинақтарында 7 мақала. Диссертанттың ғылыми мақалалары талапқа сай жазылған.
13	Ресми рецензенттің шешімі		«8D02203 – Дінтану» мамандығы бойынша философия докторы (PhD) дәрежесіне іздену үшін ұсынылған «әл-Фарабидің дін философиясындағы адам мәселесі» тақырыбындағы диссертациялық жұмысы үшін Байжума Саметке философия докторы (PhD) дәрежесі берілсін деп қорытындылаймын.

Ресми рецензент:

Торайғыров университеті
Қазақстан тарихы кафедрасының
қауымдастырылған профессоры, PhD

Азербайев Аслан Дыбысбекович

